
rookte ondertussen een lange pijp, en gebruikte een ‘vraagboekje’. Schortinghuis beschreef het tafereel achteraf als een toonbeeld van onschuld:

Er was in die dagen nog geen sprake van een liberale of moderne richting. Wat in de Bijbel stond was wáár, twijfel daaraan de grootste zonde.²⁵

Het was een vriendelijk tafereel, dat voor wie goed om zich heen keek niettemin gedateerd oogde. Bourtange was een levendig grensplaatsje, waar een kind in aanraking kwam met mensen van de meest uiteenlopende beroepen, nationaliteiten en geloofs-overtuigingen. De verbeelding van Sijze Wilto werd bovendien gestimuleerd door de verhalen van zijn grootouders Hugina Hoevenaar en Simon Schuit. Zij hadden als patriotten in 1787 hun heenkomen in Frankrijk gezocht.²⁶ Ze werden er in 1793-1794 ooggetuigen van het schrikbewind van Maximilien de Robespierre en van de guillotine. Hun kleinzoon hield van deze verhalen een levenslange weerzin over tegen onverdraagzaamheid van welke aard dan ook. Zijn grootouders waren tamelijk berooid terug gekeerd naar Nederland.

De school van Bourtange bestond uit één lokaal met vijf vensters, waartussen de onderwijzer de landkaarten van Europa, Nederland, Palestina en Groningen op de wand getekend had. Joodse, hervormde en rooms-katholieke kinderen zaten er eendrachtig in de banken. In 1854 kwam het gezin Schortinghuis naar Ter Apel. Verwer wijdde Sijze Wilto zo goed als het ging in de meetkunde, geschiedenis en sterrenkunde in. Aan de leerling was dat wel besteed: ‘Ik begreep langzamerhand alles veel beter.’ Verwer organiseerde gedurende winteravonden een leesgezelschap. Bovendien leerden de deelnemers elkaar Duits. Tot de besproken lectuur behoorde het werk van de Duits-Zwitserse Johann Heinrich Daniel Zschokke (1771-1848), die aan de godsdienst een rationele en empirische onderbouwing probeerde te geven. Belangrijk was voor hem de manier waarop Gods grootheid en goedheid aan het licht kwamen in de natuur.²⁷ Een voorwaarde voor dit alles gedurende lange winteravonden was een goede leeslamp. Wie er een had mocht zich er gelukkig mee prijzen. De meeste inwoners van Ter Apel brachten dergelijke avonden door bij het licht van een flakkerend vlaspitje dat afhing van de schoorsteenmantel. De vrouwen zaten dan eindeloos wollen garen te spinnen, de mannen te breien.²⁸

Diepe indruk op de jonge Schortinghuis – onder een degelijke olielamp – maakten de vijf delen van August von Zimmermann (1743-1815), *Die Erde und ihre Bewohner*, die hij achtereenvol-

²⁵ S.W. Schortinghuis, ‘Herinneringen uit mijn leven’, in: *Westerwolde* xxii (2001) nr. 2, 10-12.

²⁶ Zie voor deze vluchtelingen en hun ervaringen: Joost Rosendaal, *De Nederlandse Revolutie. Vrijheid, volk en vaderland 1783-1799*.

²⁷ Cf. Erich Wenneker, ‘Heinrich Zschokke’, in: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon* xv, Herzberg 1999, 1588-1595.

²⁸ S.W. Schortinghuis, *Gedichten*, Winschoten 1925, 38-39.